

Turystyka kwalifikowana jako forma turystyki zrównoważonej a obszary Natura 2000

Qualified tourism as a form of sustainable tourism and Natura 2000 areas

MAŁGORZATA MUSZYŃSKA-KURNIK

*Państwowa Podhalańska Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu,
Kokoszków 71, 34-400 Nowy Targ*

Abstract. Tourism development is causing a growing demand for various forms of recreation performed in the areas of high natural values, including Natura 2000 sites. The aim of the analysis was to test the awareness of tourists for qualified tourism in Natura 2000 areas.

Key words: tourism, protected areas

WSTĘP

Rozwój turystyki na świecie powoduje rosnący popyt na różne formy turystyki uprawianej w miejscach przyrodniczo cennych, w tym turystykę zrównoważoną. Takie wnioski wynikają z dokumentów Światowej Organizacji Turystyki (World Tourism Organisation, UNWTO) (Sustainable development... 2001; Eagles i in. 2001). Z innych raportów dotyczących rynku turystycznego, które opracowywane są przez Międzynarodowe Towarzystwo Ekoturystyczne (International Ecotourism Society, TIES) dowiadujemy się, 7% wydatków turystów na świecie jest przeznaczonych tzw. turystykę zieloną.

Popyt turystyczny coraz częściej związany jest ze środowiskiem naturalnym i zależy od jakości przyrody. Gwarantem atrakcyjności turystycznej danego regionu są jego walory kulturowe i przyrodnicze (Denisiuk 2003). W dokumentach Rady Europy dotyczących gospodarki turystycznej stwierdza się, że nastąpił przełom w postawach i mentalności współczesnych podróżujących. Przejawia się on przede wszystkim we wzroście ich świadomości ekologicznej i wymagań co do

jakości usług oraz atrakcyjnego przyrodniczo środowiska. Coraz większa liczba turystów, głównie mieszkańców wielkich aglomeracji miejskich, tęskni za ciszą i spokojem, odpoczynkiem na łonie natury z czystą wodą i powietrzem. Chcą poznawać nowe miejsca, cieszyć się pięknem przyrody, aktywnie odpoczywać, uprawiając turystykę kwalifikowaną na łonie natury (Zaręba 2008).

POJĘCIE TURYSTYKI KWALIFIKOWANEJ I ZRÓWNOWAŻONEJ

W latach 50. XX w. pojęcie turystyki kwalifikowanej wprowadziło Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (Merski, Warecka 2009). Następnie zostało ono rozwinięte w latach 80. i 90. XX w. m.in. przez T. Łobozewicza (1983), a następnie przez J. Merskiego (Merski, Warecka 2009). Łobozewicz twierdził, że: „turystyka kwalifikowana jest najwyższą formą specjalizacji turystycznej, wymaga specjalnego przygotowania psychofizycznego, zahartowania na trudy, umiejętności zachowania się w środowisku naturalnym i w obiektach turystycznych, a w niektórych przypadkach potwierdzonej

przez właściwe organizacje umiejętności posługiwania się sprzętem turystycznym (...). Celem działalności turysty kwalifikowanego jest wypoczynek, rekreacja, doskonalenie zdrowia, wydolności i sprawności fizycznej oraz wszechstronne poznanie kraju”. Ponadto turystyka kwalifikowana, jako aktywność turystyczna, wymaga posiadania specjalistycznego sprzętu i szczególnych umiejętności, ścisłego kontaktu z naturalnym środowiskiem oraz pojawienia się elementów krajoznawstwa (Merski, Warecka 2009) i może stanowić część turystyki zrównoważonej.

Turystyka zrównoważona (przyjazna dla środowiska, zielona, łagodna) jest różnie określana w literaturze przedmiotu. Światowa Organizacja Turystyki (World Travel Organization, UNWTO) definiuje zrównoważony rozwój w turystyce, jako taki, który *wychodzi naprzeciw obecnym potrzebom turystów i goszczących ich regionów, chroniąc i zwiększając przyszłe możliwości. Rozwój ten jest przewidziany jako wytyczna zarządzania wszystkimi zasobami, tak aby zaspokojone zostały potrzeby ekonomiczne i społeczne, przy jednoczesnym zachowaniu kulturalnej integralności, istoty procesów ekologicznych i biologicznej różnorodności* (Sustainable development... 2001).

Turystyką łagodną można nazwać każdą postać aktywności turystycznej, która wspiera integralność ekologiczną, społeczną i ekonomiczną, a także zachowuje dla przyszłych pokoleń zasoby naturalne i kulturowe terenu penetracji. W literaturze przedmiotu (Durydiwka i in. 2010) pojawia się również stwierdzenie, że turystyka zrównoważona dotyczyć będzie form turystyki związanych z występowaniem bezpośrednio lub pośrednio zasobów i walorów środowiska przyrodniczego oraz kulturowego, oraz wymagających umiejętności i przygotowania kondycyjnego turystów. Autorzy powyższego stwierdzenia przedstawili pojęcie turystyki zrównoważonej za pomocą następującej formuły (Durydiwka i in. 2010):

$$TZ = TZ_{\text{przyrod.}} + TZ_{\text{kultur.}} + TZ_{\text{kwalif.}} \times \left[\frac{TZ_{\text{przyrod.}}}{k} + \frac{TZ_{\text{kultur.}}}{k} + \frac{TZ_{\text{kwalif.}}}{k} \right]$$

gdzie:

TZ – turystyka zrównoważona

TZ przyrod. – formy turystyki zrównoważonej związane ze środowiskiem przyrodniczym

TZ kultur. – formy turystyki zrównoważonej związane ze środowiskiem kulturowym

TZ kwalif. – formy turystyki zrównoważonej bliskie turystyce kwalifikowanej

k – współczynnik korygujący (Durydiwka i in. 2010).

Pierwsze konkretne działania w dziedzinie turystyki zrównoważonej na forum międzynarodowym obserwuje się od czasu Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro, gdzie zostały ustanowione ogólne zasady dotyczące proekologicznej turystyki. Zasady te zostały ustalone wspólnie przez Światową Radę Podróży i Turystyki (World Travel and Tourism Council, WTTC), Światową Organizację Turystyki (World Travel Organization, UNWTO) i Radę Ziemi (Earth Council). Normy te zebrano w dokumencie nazwanym Agenda 21 dla Turystyki.

Treść tej publikacji mówi, że: „Ludzkość znajduje się w krytycznym momencie swoich dziejów. Jesteśmy świadkami utrwalania się dysproporcji między narodami oraz wewnątrz narodów, pogłębiającej się biedy, głodu, chorób i analfabetyzmu oraz stale pogarszającego się stanu ekosystemów, od których zależy nasz byt (...)” (Agenda 21).

Wytyczne zawarte w Agendzie dały początek teorii zrównoważonej turystyki. Zasady te powinny być wdrażane na każdym szczeblu planowania, wprowadzania oraz eksploatacji przedsięwzięcia turystycznego.

Przełom XX i XXI w. przyniósł wiele międzynarodowych deklaracji, konwencji i strategii dotyczących turystyki i środowiska, które mają nakłaniać do ekologizacji turystyki światowej (Sustainable tourism... 2001). Zasady odchodzenia od przemysłu turystycznego do turystyki respektującej zrównoważony rozwój opublikowano w Deklaracji z Quebec w roku 2002. Podjęto również inne przedsięwzięcia. Za najbardziej adekwatne dla obszarów Natura 2000 inicjatywy dotyczące turystyki uznano Europejską Kartę Turystyki Zrównoważonej na Obszarach Chronionych (The European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas). Organizacja EURO-PARC przedstawia w niej osiem obszarów aktywności turystycznej spełniających wymogi turystyki zrównoważonej. Wśród nich znajdziemy: kontrolowanie liczby turystów (określanie przepływu

strumienia odwiedzających, kierowanie ruchem turystycznym w obszarze chronionym, ograniczenie efektu sezonowości), ulepszanie jakości oferowanej turystyki (zapewnienie odpowiedniej jakości usług) oraz rozwój społeczny i gospodarczy (sprawiedliwy podział korzyści płynących z turystyki) (*The European...*).

CEL BADANIA

Celem badania była analiza świadomości turystów dotyczącej zasad turystyki zrównoważonej na obszarach Natura 2000. Rozwijając problematykę badawczą sformułowano następujące pytania:

- Jakie formy turystyczne uprawiają respondenci?
- Czy badani znają pojęcie Natura 2000?
- Jak respondenci rozumieją pojęcie turystyka zrównoważona?
- Czy badani widzą potrzebę wprowadzenia zasad zrównoważonego rozwoju na obszarach Natura 2000?

MATERIAŁ BADAWCZY

Badania empiryczne przeprowadzono w dniach 24 i 25 maja 2012 r. na grupie 895 osób, które przebywały w pobliżu kładki nad Dunajcem, łączącej Polskę i Słowację w Sromowcach Niżnych. W próbie znalazły się osoby w wieku 19–30 lat (63%) i 31–50 lat (19%). W związku ze znaczną przewagą osób z młodszego pokolenia, wyniki badań obrazują opinię tej grupy ludzi. Pod względem wykształcenia przeważali respondenci z wykształceniem średnim (58%) oraz wyższym (20%), natomiast zdecydowanie mniej było osób z wykształceniem podstawowym (9%) i zawodowym (13%).

METODA I TECHNIKA BADAŃ

Gromadząc materiał empiryczny posłużono się metodą sondażu diagnostycznego. Wybrana metoda pozwala poznać opinię społeczną na temat badanego zjawiska.

Turystyka jest formą aktywności podejmowana w czasie wolnym i dobrowolnie. W takich

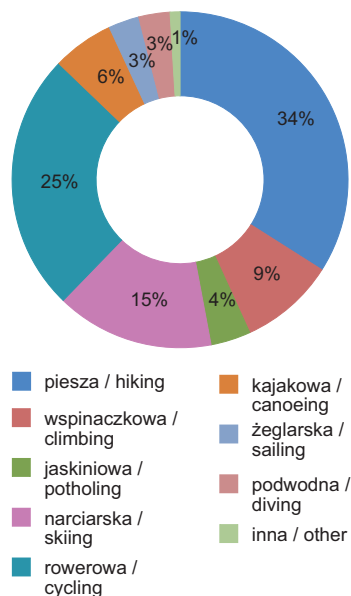
okolicznościach ludzie często kierują się przede wszystkim subiektywnymi odczuciami. Metoda sondażu daje możliwość poznania opinii, a zatem subiektywnej oceny rzeczywistości przez badanych.

Badania przeprowadzono przy pomocy techniki ankiety środowiskowej z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety własnej konstrukcji.

WYNIKI

W badaniu poproszono respondentów aby wskazali, jakie formy turystyki kwalifikowanej najczęściej uprawiają (Ryc. 1). Z odpowiedzi wynika, że przeważającą formą jest turystyka piesza (34%) oraz turystyka rowerowa (25%) a następnie turystyka narciarska, którą preferuje 15% przebadanych. Najmniej popularnymi formami turystyki kwalifikowanej okazały się turystyka żeglarska i podwodna, którą uprawia zaledwie 3% respondentów oraz konna (1%).

Następnym pytaniem było określenie pory roku, w której następuje największa aktywność turystyczna. Z odpowiedzi respondentów wynika, że najczęściej podejmowali aktywność w lecie

Ryc. 1. Formy turystyki kwalifikowanej uprawiane przez respondentów

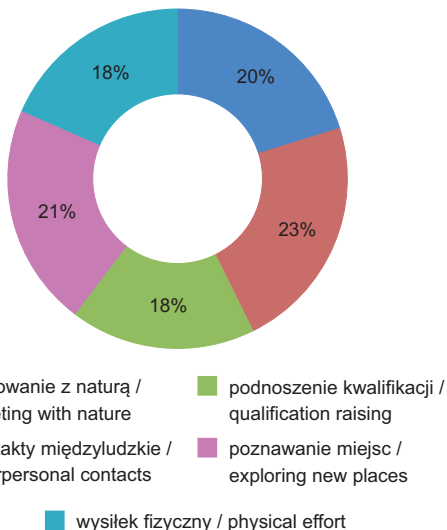
Fig. 1. Forms of qualified tourism performed by respondents

(34%) i w zimie (33%), natomiast znacznie mniejszą aktywność wykazywali jesienią (15%) i wiosną (18%).

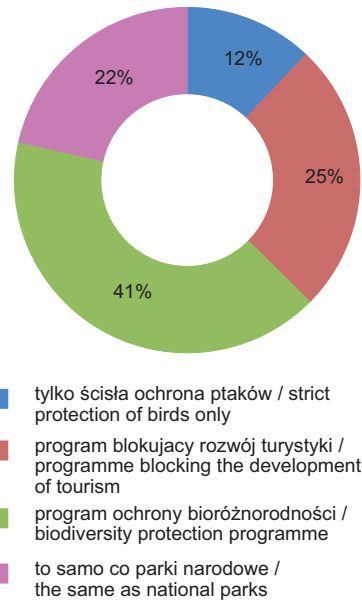
Respondentów zapytano także, czy posiadają kwalifikacje turystyczne potwierdzone dokumentem. Zdecydowana większość, bo aż 93%, nie posiadała żadnych kwalifikacji turystycznych, a tylko 7% badanych mogło pochwalić się dokumentem stwierdzającym umiejętności turystyczne. Wśród najczęściej wymienianych kwalifikacji znalazły się: instruktor narciarstwa i patent żeglarski.

Jako czynniki motywujące uprawiania turystyki zrównoważonej respondenci najczęściej wskazywali kontakty międzyludzkie w trakcie wycieczek turystycznych (23%), poznawanie nowych miejsc (21%) i obcowanie z naturą (20%). Wysiłek fizyczny i chęć podnoszenia kwalifikacji to najrzadziej, choć i tak chętnie (18%), wybierane przez respondentów motywy do uprawiania turystyki kwalifikowanej (Ryc. 2).

Na pytanie o znajomość pojęcia „Natura 2000”, tylko 41% respondentów prawidłowo odpowiedziało, że jest to program ochrony bioróżnorodności. Z pozostałych odpowiedzi wynika, że osoby kojarzą termin „Natura 2000” z programem blokującym rozwój turystyki (25%). Spora grupa

Ryc. 2. Motywacje uprawiania turystyki kwalifikowanej
Fig. 2. Motivation to perform qualified tourism

Ryc. 3. Pojęcie Natura 2000 w opinii respondentów
Fig. 3. The term Natura 2000 in respondents' opinion

osób, bo aż 22% wszystkich badanych, utożsamia to pojęcie z parkami narodowymi, zaś 12% respondentów pojmuje program „Natura 2000” jako wyłącznie ścisłą ochronę ptaków (Ryc. 3).

W badaniu poproszono także respondentów aby wskazali, czego ich zdaniem dotyczy pojęcie turystyki zrównoważonej. Prawidłowej odpowiedzi na to pytanie – czyli zachowanie równowagi pomiędzy czynnikami ekologicznymi, społecznymi i ekonomicznymi na danym terenie – udzieliło 37% przebadanych turystów. Z pozostałych odpowiedzi respondentów wynika, iż pojęcie z turystyki zrównoważonej utożsamiają przede wszystkim z równomiernym rozłożeniem ruchu turystycznego (29%) oraz z dochodami ludności miejscowej (z turystyki) przy zachowaniu dbałości o ochronę środowiska (23%).

Z kolei na inne pytanie: czy respondenci widzą potrzebę wprowadzenia zasad turystyki zrównoważonej na obszarach Natura 2000, mniej niż połowa przebadanych (44%) widzi taką konieczność. Pokrywa się to z procentowym rozkładem odpowiedzi na poprzednie pytanie, gdzie podobna ilość procentowa badanych wiedziała, co znaczy turystyka zrównoważona. Za nie wprowadzaniem

zasad zrównoważonej turystyki opowiedziało się 25% badanych, a nie miało zdania na ten temat 31% turystów.

PODSUMOWANIE

Ponad jedna trzecia przebadanych deklaruje turystykę pieszą jako formę najczęściej uprawianą (34%). Respondenci najchętniej podejmują aktywności turystycznie w lecie (34%) i w zimie (33%). Warto podkreślić, że tylko 7% badanych posiada formalne kwalifikacje stwierdzające różne umiejętności turystyczne.

Analizując motywy, jakimi kierują się respondenci przy podejmowaniu aktywności turystycznej w odniesieniu do definicji turystyki kwalifikowanej, można zauważyć, że prawie po równo rozkładają się motywy związane z obcowaniem z naturą (20%), krajoznawstwem (21%) czy podnoszeniem kwalifikacji turystycznych (18%). Dla pozostałych najważniejszym motywem są kontakty międzyludzkie (23%) i wysiłek fizyczny (18%).

Przebadani turyści wykazali średnio satysfakcjonujący poziom świadomości na temat pojęć związanych z turystyką zrównoważoną. Tylko 41% odpowiedziało prawidłowo na pytanie. Jeszcze mniej, bo 37% badanych, udzieliło prawidłowej odpowiedzi na pytanie: co oznacza turystyka zrównoważona.

Ostatnim badanym zagadnieniem była ocena wprowadzenia zasad zrównoważonej turystyki. Tylko 44% respondentów było za wprowadzeniem tychże zasad, a 31% ankietowanych nie miało zdania na ten temat. Można przypuszczać, że ci ostatni nie wiedzieli, czego dotyczą zasady turystyki zrównoważonej i odpowiedzieli błędnie również na pytanie dotyczące pojęcia turystyki zrównoważonej.

Brak świadomości zasad turystyki zrównoważonej może prowadzić do tego, że turystyka kwalifikowana, szczególnie uprawiana masowo, będzie zagrażać chłonności turystycznej obszarów przyrodniczo cennych (Loving them... 1993; Partyka 2002; Pieńkos 2004).

Rozwiązania łagodzące negatywny wpływ obecności turystów (w tym turystów kwalifikowanych) na środowisko przyrodnicze na obszarach Natura 2000, to wyznaczenie stref

użytkowania turystycznego, chłonności turystycznej poszczególnych siedlisk przyrodniczych (fragmentów obszaru) oraz dopuszczalnych form turystyki (Kamieniecka, Wójcik 2010; Kasprzak i in. 2011).

W uzasadnionych przypadkach można dopuścić wymóg zwiedzania danego obiektu przyrodniczego wyłącznie w towarzystwie przewodnika, limitowanie liczby odwiedzających osób, a nawet czasowe wyłączanie wrażliwych obszarów ze zwiedzania (np. podczas okresu rozrodczego zagrożonych gatunków zwierząt lub okresu kwitnienia rzadkich gatunków roślin).

Aby móc właściwie ocenić wpływ turystów na stan zachowania chronionych siedlisk przyrodniczych, gatunków roślin i zwierząt, powinno się prowadzić monitoring nasilenia ruchu turystycznego i zmian przyrodniczo-środowiskowych, wynikających z turystyki. Jego wyniki mogłyby wówczas być podstawą do podejmowania decyzji o ograniczeniach lub cofaniu istniejących ograniczeń w turystycznym i rekreacyjnym udostępnieniu danego terenu. Istnieje także potrzeba egzekwowania przepisów dotyczących ruchu turystycznego na danym obszarze Natura 2000. Zapewne efektywność takich działań będzie zróżnicowana, gdyż na sieć Natura 2000 składają się obszary o różnym charakterze (Wnuk, Ziąja 2007).

Dodatkowym wsparciem dla rozwiązań o istocie „ideowej” są rozwiązania techniczne. Należy w pierwszej kolejności udostępniać te obiekty lub ich fragmenty, które charakteryzują się stosunkowo dużą odpornością na presję związaną z ruchem turystycznym. Następnie można próbować ograniczać negatywne wpływy penetracji turystów poprzez kanalizowanie ruchu. Służy temu tworzenie m.in. oznakowanych i zabezpieczonych szlaków, punktów widokowych, miejsc wypoczynku oraz parkingów przy początkach szlaków. W terenie mogą temu służyć ścieżki edukacyjne, tablice i dodatkowe materiały informacyjne, opisujące najważniejsze i najciekawsze obiekty oraz zjawiska przyrodnicze danego obszaru Natura 2000. Tablice informacyjne powinny mieć pozytywne przesłanie, gdyż listy wyłącznie zakazów są negatywnie odbierane przez turystów. Rozwiązania

„techniczne” stają się niezwykle ważne, aby podnosić świadomość turystów, którzy są użytkownikami obszarów chronionych (Referowska-Chodak 2009).

Prowadzenie badań sondażowych, dotyczących świadomości turystów z zakresu zasad turystyki zrównoważonej na obszarach Natura 2000, wydaje się być wskazane i niezbędne dla określenia poziomu wiedzy i planowania edukacji ekologicznej. Szczególnie dotyczy to osób wykazujących obszary chronione do swojej aktywności turystycznej.

PIŚMIENICTWO

- Denisiuk Z. 2003. Ochrona przyrody a udostępnianie obszarów chronionych do zwiedzania – problemy i metody ich rozwiązywania. [W:] Jaka turystyka w rezerwach przyrody. Materiały z V Krajowej Konferencji „Ochrona przyrody a turystyka. — Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Durydiwka M., Kowalczyk A., Kulczyk S. 2010. Definicja i zakres pojęcia „turystyka zrównoważona”. [W:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka zrównoważona*. — PWN, Warszawa, ss. 21–43.
- Eagles P., Haynes C., McCool S. 2002. Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management. — WTO, IUCN, Gland, Switzerland.
- Kamieniecka J., Wójcik B. 2010. *Natura 2000. ABC dla turystyki. Natura 2000*. — Warszawa.
- Kasprzak K., Kurczewski R., Wartecki A. 2011. *Turystyka zrównoważona na obszarach parków krajobrazowych*. — Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań.
- Loving them to Death? Sustainable tourism in Europe's nature and national parks, 1993. — FNNPE, Belgium.
- Łobożewicz T. 1983. *Turystyka kwalifikowana*. — Wyd. PTTK Kraj, Warszawa.
- Merski J., Warecka J. 2009. *Turystyka kwalifikowana, turystyka aktywna*. — Almamer, Warszawa.
- Partyka J. (red.) 2002. *Użytkowanie turystyczne parków narodowych. Ruch turystyczny – zagospodarowanie – konflikty – zagrożenia*. — Ojcowski Park Narodowy, Ojców.
- Pieńkos K. (red.) 2004. *Problemy zrównoważonego rozwoju turystyki, rekreacji i sportu w lasach*. — Akademia Wychowania Fizycznego, Warszawa.
- Referowska-Chodak E. 2009. *Turystyka na leśnych obszarach NATURA 2000, Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 11(4): 232–237.
- Wnuk Z., Ziaja M. (red.) 2007. *Turystyka w obszarach NATURA 2000*. — Rzeszów.
- Zaręba D. (red.) 2008. *Ekoturystyka i odkrywanie dziedzictwa. Zbiór dobrych praktyk*. — Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Agenda 21 – for the Travel & Tourism Industry — www.sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf
- The European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas — <http://www.european-charter.org/home/>
- Sustainable tourism and Natura 2000. Guidelines, initiatives and good practices in Europe. 2001. European Commission, Luxembourg. — http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/nat2000/sust_tourism.pdf
- Sustainable development of tourism — <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5>.

SUMMARY

Tourism development is causing a growing demand for various forms of recreation performed in the areas of high natural values, including sustainable tourism. Tourism pressure is generally associated with the environment and depends on its quality, adapted to the needs of people. Sustainable tourism can be named as any form of tourist activity, which promotes ecological, social and economic integrity and also preserves the natural resources and cultural area of penetration for future generations.

The paper analyzes questionnaire surveys conducted near the footbridge connecting Slovakia and Poland in Sromowce Niżne on 24–25 May 2012 with a group of 895. The questions asked respondents to indicate what forms of qualified tourism are growing (Fig. 1). The predominant form was hiking (34%).

The data presented in Figure 2 indicate that interpersonal contacts during trips are the most common motivation for qualified tourism (23%). Respondents also indicated exploring new places (21%) and contact with nature (20%) as highly motivating factors.

The survey was also an opportunity to test tourists' knowledge on Natura 2000 programme. Only 41% of respondents correctly answered the question indicating that Natura 2000 is the program for biodiversity protection (Fig. 3).

The survey questions also asked respondents to indicate what they think about the concept

of sustainable tourism. The correct answer to this question, that is the balance between ecological, social and economic factors in the area, stated 37% of the surveyed tourists. The last issue was an assessment whether to implement sustainable tourism principles in Natura 2000 sites. Unfortunately, only 44% of the respondents agreed that the introduction of these rules was necessary.

It is important to understand that the protection of natural and cultural heritage contributes to saving protection of the valued tourists sites. It is also necessary to realize that there is a conflict of interests between the protection of Natura 2000 sites and recreational use of these protected areas. Tourism activities which focus on the natural environment do not have to introduce significant changes to the environment.